

Ebeveynlik Nöbetinden Evlat Nöbetine: Diyarbakır Anneleri Üzerine Sosyolojik Gözlemler*

From Parental Watch to Child Watch: Sociological Observations on Diyarbakır Mothers

Adem PALABIYIK^a

^a Doç. Dr. Bitlis Eren
Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
Bitlis/Türkiye,
apalabiyik@beu.edu.tr, ORCID:
0000-0002-9209-9313

ÖZ

Özellikle ülkemizin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da mevcut toplumsal kodlar annelik gibi olgusal ve kavramsal pratikler üzerinden üretilmektedir. Çünkü annelik, günümüze ait ve moda ile güncelleştirilen bir kavramdan ziyade kökleri güçlü, geleneğe bağlı ama günümüzde de yeniden tüm habitusu ile birlikte inşa edilebilecek bir güce sahiptir. Annelik aktarılabılır, doğurgandır ve ölüm karşısında tek varoluş pratiğidir. Bu çalışmada da annelik kavramının yukarıda bahsedilen olgusal süreç dikkate alınarak Diyarbakır'da HDP (Halkların Demokratik Partisi) önünde seslerinin duyurmaya çalışan Diyarbakır anneleri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın evreni Diyarbakır anneleri, örnekleme ise evlat nöbetinde bekleyen annelerden amaçlı, tesadüfi ve kartopu örnekleme yoluyla seçilmiş onbeş annedir ve beş babadır. Bu bağlamda evlatlarının kaybolduğu günden itibaren seslerinin duyurma girişiminde olan annelerin, evlatlarını bulabilmek için neler yaptıkları; evlat nöbetinde ne kadar süredir vakit geçirdikleri; bir anne olarak hem evlatları hem de bütün gençler için ne düşündükleri ve ne istedikleri; eşlerinin, ailelerinin ya da tanıdıklarının kendilerine destek verip vermedikleri ve Kürt meselesi karşısında anneliğin nasıl bir çözüm üretebileceğine dair çeşitli konularda yapılan görüşmeler ile birlikte elde edilen sonuçlar sosyolojik bir dil ile analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Annelik, Diyarbakır Anneleri, Nitel yöntem, Cinsiyet, Aile.

ABSTRACT

The social codes which has been in the Eastern Anatolia and Southeastern Anatolia regions are produced over these factual and conceptual practices, such as Motherhood. Because motherhood is a concept that is tradition-bound, has strong roots and can be restructured with all of its habitus instead of a contemporary concept that is updated with fashion. Motherhood can be transferred, it is prolific and the only existential practice against death. In this study, the concept of motherhood will be discussed over Diyarbakır mothers who try to make themselves heard in front of the HDP (Peoples' Democracy Party) building in Diyarbakır by considering the factual process mentioned above. The population of the study consists of Diyarbakır mothers and the sample consists of fifteen mothers and five fathers who were on 'Child Watch' and chosen with purposeful, random, and snowball sampling method. In this context, the obtained results will be analyzed sociologically with the interviews conducted on various subjects such as what did the mothers, who try to be heard from the first day that their children were gone lost, to find their children, how much time they have spent in the 'Child Watch', what do they think and want both for their children and all the youth as a mother, whether or not their spouses, families, or acquaintances support them, and how can motherhood provide a solution against the Kurdish question.

Keywords: Motherhood, Diyarbakır Mothers, Qualitative Method, Gender, Family.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

Bu makalede kullanılan verilerin elde edildiği çalışma; Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulunun 09.09.2020 tarih ve 2020/07-II numaralı kararıyla onaylanmıştır. / Bitlis Eren University, Ethical Principles and Ethics Committee has evaluated the method used for this study in terms of ethics and approved it with its decision numbered 2020/07-II and 09.09.2020.

Bu makale, KADEM'in 5 Mart 2020 tarihinde düzenlediği 6. Toplumsal Cinsiyeti Adaleti Kongresinde sözlü olarak sunulmuş ve yayınlanmamış metnin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Kapitalizmin annelik kavramının pazar ekonomisine dahil ettikten sonra geleneksel süreçteki annelik kavramıyla modern süreçte yer edinen annelik kavramı arasındaki fark giderek açılmaya başlamıştır. Anne-çocuk ilişkisi üzerinden kendisine yeni alanlar yahut pazarlar arayan ve sonrasında bu pazarları başarıyla bulan kapitalizm, ilk olarak anneyi, evden çıkarmanın yollarını aramıştır. Bu arayış sürecinde kapitalizmin temel argümanı ise ideoloji olmuştur. Aslında, kapitalizm de ideolojik bir süreçtir, düşünce biçiminden temel farkı ideolojik süreci pratiğe dökme becerisinde yatmaktadır. Kapitalizmin süreci pratiğe dökme becerisinin esasları arasında yeni pazarlar oluşturma ile pazar oluşturma sürecinde kullandığı siyaset, kimlik ve cinsiyet kavramlarının diyalektik süreçlerinin işlevselliği olmuştur. Bahsedilen diyalektik sürecin yanında önemli bir diğer mesele ise kapitalizmin kendini inşa edeceği alanlar yani coğrafyalar olacaktır. Çünkü meselenin toplumsal boyutuna bakıldığı takdirde, coğrafya süreci ile alakalı olarak kullanılan asabiyet kavramı, kan bağından ziyade coğrafi bağlılıkları da bahsettiğimiz alana dahil edebilmektedir. İbn-i Haldun'un vurguladığı gibi coğrafyanın insan hayatı üzerinde etkileyici bir unsur olduğuna dair genel tartışma özellikle Doğu toplumları için geçerli ve doğru bir tespittir. Doğu coğrafyasında yaşayan bireylerin, benzer kaderlere sahip olması, yaşanmışlıklara dair verilen reflekslerin benzer olması ve sonuç açısından da benzerlikler gösteren bir hayatı benimsemeleri tesadüf değildir. Toplumsal cinsiyetin, siyasetin ve kimliğin, yukarıda ifade ettiğimiz coğrafi durumdan bağımsız olması da mümkün değildir. Kapitalizmin kısır döngüsünden kurtulamayan doğu toplumları, içinde buldukları toplumsal şartların bir nevi taşıyıcısı konumunda kalmıştır. Kadınının, kapitalizmin ideolojikleştirme sürecinden kurtulmasının yegane rolü ise anneliktir. Annelik, duygusal bir gerçek olmakla birlikte toplumsal ve farklı bir olgusal gerçekliğe de işaret etmektedir. Anneliğin, toplumsal gerçekliğinin yansımaları ise siyasal süreci etkilemektedir. Kapitalizmin çarklarından kurtulmaya çalışan kadının, diğer taraftan siyasal sürece dahil edilmesi yahut isteyerek siyasal sürece dahil olması kaçınılmazdır. Kapitalizm, kadının konumundaki en köklü değişikliği yaparak, kadını değişik alanlarda görünür kılmıştır (Fidan, 2010: 117). Böylece kadın, emek kavramı bağlamında kapitalizmin belirlediği birçok alan içinde işlevsel hale gelebilmiştir. Kapitalizmin kar, özel mülkiyet, rasyonalite gibi kavramlarla tanımlanması ve ayakta kalabilmesine ek olarak Sobard'da kapitalizmi, kar olan her yerde varolan bir olgu olarak ifade etmiştir (Lucien, 1995: 85). Dolayısıyla, kapitalizm, kadını ve emek gücünü, karın olduğu her alana dahil etme ihtiyacı hissetmiştir. Böylece kadın, kapitalizm aracılığı ile birçok alanda (siyasal, toplumsal, kültürel, vb.) aktif rol alabilme şansını yakalamıştır. İş bölümü ve uzmanlaşma ile birlikte durum bazen kadının aleyhine gelişmişse de bir yandan da kadının toplumdaki rolünün oluşması ve değişmesi kaçınılmaz olmuştur ve kadın ev dışına çıkarak, başka alanları anıma ve o alanlara yerleşme şansını elde etmiştir (Koray, 1995: 7; Gilman, 1986: 14). Kapitalizm, kadını evden çıkarması ile birlikte, kapitalizmin önemli bir parçası olan ideoloji, kadını istediği eylemsel sürece dahil etme şansı bulmuş yahut kadın isteyerek sürece dahil olmuştur, özellikle kapitalizm içerisinde bütün dönemlerdeki mevcut problem olan ücret eşitsizliği bu bağlamda feminist hareketlerin başlamasının esas nedeni olarak kabul edilmiş (Taş, 2016: 73; Eisenstein, 2005: 487; Millet, 1985; Oxford, 1993: 233; Bryson, 2003: 1) ve böylelikle kadın-annelik diyalektiği olarak siyasallaşma gerçekleşmiştir (Fidan, 2010: 127; Özdemir, 2017: 400; Örtlek-Tekelioğlu, 2013: 285). Çünkü modernleşme denilen kavramın, güncel olanı hayatta tutması için her olguyu şimdiki zamana dahil etmesi gereklidir. Güncel tutulan olguların eskimemesi için, modernleşme, kendisine dahil etmek istediklerinin muhakkak kontrol altında tutmaya çalışacaktır. Modernizmin, kapitalizm ile beraber yürüttüğü bu işbirliği, siyaseti, kimliği, toplumsal cinsiyeti ve bu üç kavramın bütününi teşkil eden habitusu da belirleyecektir. Üç kavram ile birlikte habitus üzerinden devam ettirilmeye çalışılacak bu süreç, kadının bir anne olarak toplumsal kodlar içinde alacağı yerin de belirlenmesine sebep olacaktır.

2. CİNSİYET, SİYASET VE KİMLİK: CİNSİYETLİ DÖNÜŞÜM VE ANNELİĞİN KAMUSALLAŞMASI

Modernizm ve kapitalizm diyalektiğinde her iki olgusal pratiğin kendisini net olarak gösterdiği alan aile olmuştur. Kapitalizm bir kriz yaşadığında da bu krizi ilk hisseden yine ailedir. Çünkü kapitalizm, toplumsal ilişki biçimlerinin dönüşmesine yol açarak aslında en küçük kurumsal yapı olarak karşımızda beliren aileyi de dönüştürmektedir. Dönüşen aile kurumunun kendi içindeki rollerin farklılaşması ve farklılaşan rollerle birlikte toplum içindeki sürecinde geleneksel olandan modern olana doğru evrilmesi, geleneksel yapı içerisinde kalmış rollerin de yeniden inşa edilmesine sebep olacaktır (Can, 2014). Çünkü sosyal bilimlerdeki inşa süreci toplumsal şartların değişmesi ile birlikte ortaya çıkan farklılıklar üzerine başlayan bir pratiktir (Connoly, 1991). Bu farklılıklar aidiyet kavramıyla da açıklanabilir ama bizim üzerinden durduğumuz husus, anne kavramına yapılan atf ile ifade edilecek olan inşa sürecidir. Çünkü kimlikli farklılıkların daha çok biyolojik süreçle ilişkilendirildiği milliyetçi yaklaşımlar, bu çalışmanın konusunu oluşturmamaktadır. Annelik, tüm bunların dışında oluşan doğal bir durumdur. Doğuştan sahip olunan cinsiyet yahut ırk gibi değil ama bu kavramalara yakın olarak cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ile ilişkilidir. Annelik, özellikle aile içi ilişkilerin, toplumsal ilişkilerle birlikte değişip dönüştüğü süreçte çeşitli farklılıklara sahip olmuştur. Kimlikli farklılıkların dayandığı tarihsel süreç olan modernizme karşı ontolojisini modernizmi çürütmeye adanmış postmodernizm, bizim bahsettiğimiz kimlikli dönüşümü açıklayabilmektedir (Türkdoğan, 2013: 36). Çünkü postmodern söylem, toplumsal sınıf, ulus gibi evrensel kimliklerin artık tedavülden kalktığını bunun yerine toplumsal aktörlerin tikel kimlikler inşa ettiğini ileri sürmektedir (Dalbay-Avcı, 2018: 20). Bu süreçte annelik, yukarıda geçen cinsiyet kavramı ile bağlam açısından örtüşmemektedir. Bağlam ise cinsiyet eşittir annelik şeklindeki mevcut oluşuma karşı bir refleks geliştirmiştir. Çünkü annelik cinsiyet ile alakalı davranış kalıplarını karşısında gösterilen toplumsal tepki ve onaylamaları (Ersoy, 2019: 2014) öylece kabul etmez ve mevcut davranış kalıplarını oluşmasına bu anlamda imkân vermez. Annelik bu diyalektiğin üstünde bir olgusal anlam içerir. Anneliğin kendisine biçilen ev içi hususlarda birincil derecede sorumlu görünmesine dair yaklaşımlar artık güncelliğini kaybetmiştir. Dolayısıyla bizim burada üzerinde durduğumuz ana kavram "sex" yerine "gender"dır. Çünkü gender kavramı, biyolojik değil toplumsal olana atf yapmaktadır (Dökmen, 2004: 3-10; Newman, 2002: 359). Böylece annelik, merkezi konuma alınan cinsiyet kavramından farklılaşabilir ve ondan bağımsız yorumlanabilir. Dolayısıyla sosyolojik olarak ele alınan annelik kavramı toplumsal olanı çağrıştırdığı için gender

kavramına daha yakın bir içerik barındıracaktır. Bu yaklaşım aslında toplumsal bir kültürün de yansımasıdır, çünkü cinsiyet kültürü kavramı, cinsiyete yönelik geliştirilen değer hükümlerinin bütünüdür ve cinsiyet rollerini de kapsar (Ersoy, 2009: 210-211). Cinsiyet rolü içinde anne özellikle ulus devlet sürecinde makbul vatandaşın hazırlayıcısı olmuştur. Hatta kadınlar için vatanseverlik iyi annelik ile özdeşleştirilmiştir (Bayraktar, 2011: 24-25; Yuval-Davis, 2010: 54-55). Bu yeni bir inşa sürecidir ve doğal olandan toplumsal veya politik olana geçişin bir inşası olarak kabul edilir. Evlat yetiştirmede annelik cinsiyet kavramından ziyade, toplumun ona neredeyse “takdir” ettiği, makbul kadınlıktan makbul modern anneeye geçmiştir (Sever, 2015: 74). Değişen koşullar kadının kamusal alana girmesine izin vermiş ve erkek kimliği açısından bir tehdit haline gelmiştir (Berktaş, 2003: 109). Böylece kadın yeniden cinsiyet kavramının dışında toplumsal inşadaki rolüne soyunmuştur. Toplumsal inşadaki rolü (katılım, protesto, sivil itaatsizlik vb.) annelik olgusunu popüler kültürün de etkisiyle açıklamış ve bu olguya yeni özellikler eklemiştir (Burç, 2015: 3). İşte anneliği dominant olan cinsiyet kavramından bağımsız bir şekilde konumlandırılacak olan sahip olduğu popülerliğin hangi gruplar tarafından benimsendiğine bağımlı kalabilecektir (McRobbie, 1999: 34). Anneliğin bu türü neredeyse kadın olmaya yabancılaşma anlamına gelecektir ve bu çaba geçmişten günümüze varlığını sürdüren bir sorunsaldır. Annelik kavramının, kadınlık üzerinden cinsiyete yaklaştırılmaya çalışılması ve cinsiyet kavramı dışında başka bir yere konumlanması karşısındaki en önemli engel ise izlenen ayrımcı politikalar (Negiz-Üçer, 2012: 15). Cinsiyeti merkeze alan yaklaşımlar kadın kavramı üzerinden annelik kavramına da alan tanımamaktadır. Bu tür sebepler, annelik kavramını ontolojik mücadelesini değiştirmektedir.

Annelik kimliğini kadınlık kavramı üzerinden cinsiyet olgusuna yaklaştırmaya çalışan pratiklerin başvurduğu en önemli metod ise kadını, cinsiyete dayalı iş bölümü ile analiz etmeye çalışmasıdır. Hâlbuki annelik bu iş bölümü dışındadır ve kadın doğasına bağlı kalınarak ataerkil bir ideoloji ile açıklanamamaktadır (Smart, 2003: 37). Annelik doğal bir durum değil aksine kurumsallaşmış bir işleve sahiptir ve toplumsal statü açısından sahip olduğu kimlik, rolü üzerinden konumlandırılabilir ve gündelik faaliyet alanları da böylece daha kolay belirlenebilir. Böylece annelik farklı kavramlarla eklenerek kamusal ve özel alandaki ilişki biçimlerini de yeniden şekillendirecektir (Timurkturkhan, 2019: 318). Bu şekillenme de annelik ve cinsiyet rollerine ait kalıp yargıları yeniden üretebilir. Anneliğin kavramının kimlik bağlamında yeniden üretimi karşısında muhafazakâr ve cinsiyetçi yapılar/bireyler belirsizlikten korunmak için güvenlik açısından alışıktıkları düzen içerisinde kalmak isterler ve gruplar arası eşitsizliğe daha olumlu bakma eğiliminde olurlar (Kuzlak ve diğ., 2017: 91). Bu girişim de yine annelik kavramının cinsiyet gibi modern sınıflamalar dışında farklı bir çerçeveye yönelmesi gerektiğini sebepleri arasında ifade edilebilir. Hâlbuki annelik, cinsiyet yahut kadın kavramına yönelik tamamlayıcı bir imge olarak işlev görmekte (Yücebaş, 2019: 597; Kancı, 2015) ve bir üst kimlik oluşturmaktadır. Annelik bu doğal süreci toplumsallaştırmaktadır ve inşa edilmiş merkezi bir kimliksel duraktır. Böylece özel alanın kamusal alana taşınması açısından da bir köprü görevi görmektedir. Annelik “*milli değer ve kimlikleri aktaran, bireysel başarıların ve yeterliklerin inşa edilmesine ön ayak olan, evin merkezinde yer alan, geleneği sürdüren, modern yaşama uyum gösteren, duyguların taşıyıcısı olmakla kadına yönelik eksikliklerin giderildiği bir mecra-bedendir*” (Yücedağ, 2019: 597). Annenin cinsiyet üzerinden değil tam tersine kamusal ve toplumsal bağlamlardaki bu nitelikleri erkeklerin gönülleri ugraşabildiği her türlü pratikte kendilerini deneyimlemelerinin karşısındaki en büyük engeldir (Beauvoir, 2010: 161-162). Annenin kuruluşunu ilan ettiği ve siyasetten kimlik oluşturmaya evrilecek bu yapısal durum, yukarıda bahsedilen bütün teorik düzlemin neredeyse pekiştiricisidir. Annelik kimliğinin dönüşümü de kadının kendini aşmak suretiyle varlığını doğrulamasından sonra mümkün hale gelecektir (Öztekin, 2019: 43; Palabıyık, 2018a). O halde anneliğin cinsiyet olgusu bağlamında ziyade toplumsal olanı çağrıştırmaya izin veren ve kendisini önündeki süreçte kimlik açısından yeniden inşa ederek siyasal alana dahil eden kavramsal şema nedir diye sorulduğunda karşımıza modern paradigma yerine akışkan toplumsal koşulların çıktığı artık daha net ve kolay ifade edebiliriz. Çünkü akışkan toplumsal koşulların hâkimiyeti, heterojenlik, belirsizlik, çeşitlilik, mekansızlık, yüzeysellik, melezlik, yayılmışlık kavramları ile yollarına devam etmektedir. Bu devamlılıkta ideal olan ise modern paradigmanın katı düzeninden kurtulup şeffaflaşmadır. Modernizme ait olan kolektif unsurlar yerini ırk, cinsiyet gibi farklılıklara bağlı tikel kimliklere bırakmıştır (Karaduman, 2010: 2897). Böylece kimlik daha değişken ve kırılabilir hale gelebilir ve kolayca şekillenebilir. Postmodernitenin izin verdiği ve ayırt ettiği bu nitelik (Kellner, 2004: 199) de gerçeklik algısını merkezde alma ve geleceği ile ilintili süreçleri kendisi belirleme şansına sahip olacak ve de kimliğini yeniden üretim süreci içerisinde sınırsız sayıda tekrar üretecektir. Hem toplumsal olana atıf yapılması hem de postmodernizm süreci, annelik kavramının salt cinsiyet açısından ele alınmasına sosyolojik açıdan engel olacak ve tikel kimliğin inşasında yardım edecektir. Toplumun, ailenin ve kültürün annelik kimliğinin belirlenmesindeki (Karaman-Doğan, 2018: 1483) rolüyle bahsedilen tikel kimlik sağlamlaştıracak ve kamusal alana akacaktır. Bu akışkanlık kimliği gerektiğinde parçalı ve yeniden inşa edilebilir konumda tutacaktır. Dolayısıyla kimlik, “*kendini bilen ve her şeye hakim evrensel değerlerden sıyrılarak, çoklu bir kimliğe, çeşitliliğe ve evrensel özne anlayışının yerine tercih edilen tikellikler üzerinden inşa*” edilebilecektir (Selçuk, 2012: 78).

Tikel kimliklerin inşa edildiği süreçte, annelik sahip olduğu habitus gereği geleneksel olanı da kapsar ve böylece içinde bulunduğu koşulları içselleştirerek, annelerin genelde çocuklara bakmaları beklendiği için, insan yetiştirmeyi, hayatı korumayı ve barışı sürdürmeyi teşvik eden toplumsal değerlere karşı bir tür ahlaki bağlılık geliştirme eğiliminde olduğu da ileri sürülür. Toplumsal cinsiyet açısından kadın üzerine yapılan bu vasıflandırma, anneliğin habitusu ile yakından ilgilidir. Somutlaşmış bedene dönüşmüş olan bu toplumsallık (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 118) kendisini annelik kavramı üzerinden inşa etmiştir. Geleneksel süreci kapsayan inşa aşaması, anneliğin alanı değiştiği için yeniden tanımlanmak zorunda kalmıştır. Evden çıkan anne, yeni bir alana dahil olarak sahip olduğu habitusu da değişime uğratmıştır. Bu değişimin kökeninde yukarıda ifade ettiğimiz gibi kapitalizm olsa da, toplumsal şartların değişmesi ile birlikte anne sadece mekan ile tanımlanan niteliğini kaybetmiştir. Toplumsal kodların, toplumsal cinsiyet kavramı tarafından yeniden belirlendiği postmodern süreçte akışkan bir toplumdaki kimlik inşa süreci oluşmaya başlamıştır. Akışkan toplumun temel tezi, Bauman’ın da ifade ettiği gibi belirli toplumsal değerlere

göre toplumun yer değiştirmesidir. Toplum kendini güvende hissetmek isterse güven temalı mesajlara yönelecek lakin tam tersi farklı bir değere yönelirse ona doğru hareket edecektir. Dolayısıyla toplumsal statüler, sarkaç görevi gören değerlerin ağırlığına göre yer değiştirecektir. Topluma dair olguların/kavramların/yapıların sürekli olarak değiştiği (Bauman, 2011) bir toplumsal düzende de anne kavramının sahip olduğu habitusunun da kendini revize etmesi kaçınılmaz olacaktır. Değişen habitus ile birlikte toplumsal cinsiyet kavramının da etkisiyle annelik kavramı eklektik bir tanımlama ile izah edilebilir. Annelik, sadece ev içine ait değil, toplumsal ve siyasal alanın da değişmesiyle birlikte toplumsal ve siyasal olana da ait olmaya başlayacaktır. Böylece mevcut habitus, yeni oluşan alanı da şekillendirecek ve anne kavramına daha geniş bir alanda varolup, mücadele etme fırsatını tanıyacaktır. Anneliğin her iki alanda da yeniden inşası ve eklektik devamlılığı (İlhan, 2013: 240) kendisinin bazı sembolleri oluşturmasına ve bu sembollerle alanı genişletmesine sebep olacaktır. Kadının, yeni bir özne olarak vattığı annelik misyonu, gelenekle birlikte postmodern olana da işaret edecektir, çünkü özne sadece simgesel değil gerçek pratiklerle kurulan bir figürdür (Foucault, 2005: 217). Bu figür ise özellikle postmodernizmin, merkezi iktidarı/söylemi yok edecek şekilde tasarlanmıştır. Böylelikle annelik ile siyasal alan arasında kurulacak politikaların düşünülmesine hızla geçilecektir. Anneliğin sorgulanamayan ve varmış gibi kabul edilen evrensel şemaları tersinden, yani tabadan bir değişim dalgası yaratacaktır.

3. ANNELİK HABİTUSU VE KAMUSALLIĞI

Annelik habitusunun toplumsal şartların değişmesi ile birlikte geleneksel süreci de dahil ederek yeni bir alan oluşturması, anneliğin kamusal yüzünü de ortaya çıkarmıştır. Annelik ile geleneksel süreci en iyi açıklayan ise Badinter'dır. Badinter'e göre "18. yüzyılın sonunda annelik sevgisi yeni bir kavram olarak ele alınıyordu. Bu duygunun bütün zamanlarda mevcut olduğu ileri sürüldü. Daha önceki 2 yüzyıla nazaran yeni olan, annelik sevgisinin türe ve topluma yararlı; aynı zamanda doğal ve toplumsal bir değer olarak yüceltilmesidir. 1760'dan sonra, annelere çocuklarıyla bizzat ilgilenmelerini öğütleyip emzirmelerini "emreden" yayınlar artıyordu. Kadınların bir bölümü bu yeni talebe duyarlılık gösterdi. Bu görev onlara mutluluk ve eşitlik vaat ediyordu: "iyi anne olunuz ve tüm mutluluk ve saygınlık sizin olacaktır". "Kendinizi aile içinde vazgeçilmez yapınız ki, size de vatandaşlık hakkı verilsin". Kadının her şeyden önce anne olması yükümlülüğü getirilirken 2 yüzyıl sonra hala canlılığını koruyabilen bir efsane yaratıldı: annelik içgüdüğü ya da her annenin kendiliğinden çocuğunu sevmesi efsanesi" (Badinter, 1992: 115). Bu bağlamda anneliğin doğal bir süreç olduğu kabul edilebilir ama özellikle postmodern süreç anneliği doğallık ile birlikte kamusal alanın parçası haline getirmeye başladı (Burç, 2015: 6). Her ne kadar annelik kavramı günümüzde feminizmin bir yansıması olarak kabul görse de (Bock, 2005: 307) anneliğin sosyal ve hukuksal zemini tam olarak sağlanamamıştır. Çünkü kadın ile anne ayrımı bazı çevrelerce dile getirilmiştir (Silva, 1996: 13). Kadınlardan beklenen annelik duygusu anneliğin sosyal olarak inşa edilmesine karşılık gelmektedir. Ortaya çıkarılmaya çalışılan inşa durumu annelik ideolojisi olarak tanımlanmıştır. Annelik ideolojisi bu bağlamda kültürel ve sosyal çelişiklere rağmen, annelik pratiklerine ilişkin ideal bir standart barındırır (Arendell, 2000:1193). Bu standardın ortaya çıkaracağı yeni alanlar da yukarıda ifade edildiği gibi habitusu şekillendirir. Çünkü bu pratikte annelerin kamusal alandan, siyasetten ve katılımcı yurttaşlıktan uzaklaştırıldıklarını görmek yerine tam tersine bu alanlar anneliğin nüfuz alanı olarak tanımlanan özel alanlar haline gelir (Hançer, 2018: 90).

Alanların farklılığı annelerin içinde bulunduğu toplumsal koşulların farklılaşmasıyla annelik habitusunu tanımlar. Annelik, bu farklılaşmış alanlarla birlikte kendisi de bir mücadele alanı haline gelir. Anneliğin bir alan olarak ortaya çıkması şekillenecek yeni bir habitusunun olacağına da işaretidir. Cinsiyet, kimlik ve siyaset denkleminde kamusal alanın annelik kavramı artık mücadele edilecek bir alandır ve bu alan yeni bir habitus üretecektir. Annelik, ayrı bir alan olarak tanımlandığı süreçte bu alanı tanımlayan annelerin içinde buldukları alanda toplumsallaşmaları aracılığıyla annelik habitusu oluşur. Yapılandırılmış bu alan içselleştirildiği müddetçe teorik ve pratik algılar kendilerini yeniden üretir. Aynı zamanda alanın, pratiğe getirdiği sınırlamalara karşın eyleyicilerin eylemleri, alanın habitusunu ve böylece alanın kendisini şekillendirir. Tıpkı kendilerini üreten konular gibi habituslar da farklılaşmış; ama aynı zamanda farklılaştırıcıdırlar. Ayrılmış, ayırdırlar; ama aynı zamanda ayrımları getirirler: Farklı farklılaşma ilkelerini hayata geçirir ya da ortak farklılaşma ilkelerini farklı biçimde kullanırlar (Bourdieu, 2006: 21). Dolayısıyla anneliğin oluşturduğu alan ile bu alana ilişkin olan habitus ne kadar örtüşüyor ise alanda olan gerçekliklerin içselleştirilmesi de o kadar mümkündür. Yani, annelik kavramı içindeki farklı kodlar, elde edildikleri gelenek ile ne kadar ayrışıyorsa oluşturulan yeni habitus ile o kadar yakından ilişkilidir. İşte bizim bu çalışmada ifade edeceğimiz Diyarbakır Annelerinin oluşturdukları alana dair sahip oldukları habitus, alana ne kadar bağlı ve alanı ne kadar açıklıyorsa o kadar geçerli kabul edilecektir. Diyarbakır Annelerinin, annelik vasıfları ile birlikte aslında bir emekçi ve bekçi gibi erkeklere atfedilen pratikleri yerine getirmeleri, onları eril habitus alanı (Pınarcıoğlu, 2017) dışında yeni bir alan oluşturmaya itmiş ve anneler, bu habitusa uygun hareket etmiştir. Böylelikle süreç içselleştirilmiş ve evlat nöbetinde bekleyen "babaların da¹" olmasına rağmen oluşturulan bu yeni habitus, süreci, Diyarbakır Anneleri olarak isimlendirmiştir.

4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bölgemizdeki en otoriter ve güçlü kavramlardan olan anneliğin, siyasallığın icadı gibi algılanması yahut siyasallaşmanın, annelik kavramı üzerinden inşa edilmeye çalışılması yukarıdaki nedenlerle izah edilebilir. Lakin anneliğin, kamusal bir duruş olarak herhangi bir siyasal partiye karşı tavrı sergilemesi çok da görülmüş bir eylem biçimi değildir². Bu sebepten dolayı, Diyarbakır

¹ Medyada Diyarbakır Anneleri olarak isimlendirilen ve HDP il binası önünde evlatlarını bekleyen annelerle birlikte, evlatları için nöbete dahil olan babalar da mevcuttur ve bu çalışma da aynı çadır içinde evlat nöbetinde olan babalara da yer verilmiştir

² Anneliğin bu yönü ile alakalı zihinlere Cumartesi Anneleri gelebilir. Fakat Cumartesi Anneleri her ne kadar bir siyasal sürece sahip olsa da temelde sivil itaatsizliği, gündelik hayatı, toplumsal yapılar karşısında değişen kadın kavramını ve son olarak da mekân kavramını merkeze alan bir toplumsal hareket olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 2014: 55-59; Şanlı, 2018; Orhan, 2019: 100; Kocacıoğlu, 2003). Yine Cumartesi Annelerinin ilhamını Plaza De Mayo Anneleri'nden aldığı ileri sürülmektedir (Baysal, 2018). Ayrıca Cumartesi Anneleri'nin Cumartesi günleri bir araya geldiği ve diğer günlerde Galatasaray Lisesi önünde

annelerinin, HDP binası karşısındaki bekleyişi, belki de birçok siyasal kuram yahut tarih açısından olağan bir durum değildir. Bu eylem biçimi toplumsal hareketler bağlamında da ifade edilebilir ama toplumsal hareketler, postmodern dönem içinde varoluş koşullarını değiştirdiği ve kuramsal açıdan dönüştüğü için Diyarbakır annelerini izah etmede yetersiz kalmaktadır. Bu verilerden dolayı, biz, Diyarbakır annelerini bir duruş biçimi olarak ele alacağız ve yapacağımız çalışmada nitel bir yöntem kullanılarak, veri toplama ve derinlemesine görüşme teknikleri ile varolan sosyolojik gerçekliği analize etmeye çalışacağız. Çünkü anneler üzerine yapılan çalışmalarda genellikle bu yöntem ve teknikler kullanılmıştır (Yılmaz, 2014; Coşkun, 2006; Türkoğlu, 2013). Ayrıca, kullanılan görsel materyaller de sürecin tamamlanmasında etkili olmuştur. Burada üzerinden durulacak temel nokta ise Diyarbakır annelerinin Kürt olması ve siyasal bağlamı da içeren protest bir duruş sergiledikleri yapının da Kürt kavramını merkeze alarak siyaset üretmesidir. Üretilen bu siyaset, Kürt kimliğine sahip olan Diyarbakır anneleri tarafından dışlanmış ve ötekileştirilmiştir. Diyarbakır annelerinin, HDP karşısındaki bu duruşu, HDP'yi de anomik bir sürece tabi tutmaktadır. HDP, içinde bulunduğu bu anomik durumdan çıkamamıştır, aynı zamanda çıkmayı da beceremeyecek gibi bir tavır sergilemektedir.

Diyarbakır Anneleri ile alakalı yaptığımız saha çalışmasında yöntem olarak Nitel yöntem tercih edilmiştir. Nicel olarak fazla sayıya ulaşmada yaşanabilecek problemler gözden geçirilmiş ve risk alınmamıştır. Nitel yöntem ile alakalı bazen tek bir kişiye dahi ulaşılabilirken nicel yöntem daha genelleyici olduğu için böyle bir şans vermemektedir (Strauss-Corbin, 2014; Patton, 2005). Daha doğrusu nitel araştırmalar, pozitivist paradigma ve onun ileri sürdüğü bütünlükçü dünya görüşünden beri kalarak, toplumları ve kültürleri, kendi anlam dünyası içinde anlamaya yönelir (Özdoğan, 2014: 272). Nitel yöntemde; fikir üretme, doğal ortamda inceleme, esnek ve evrimleşen bir tasarım, küçük örneklem, mülakat, gözlem saha notu ve özel bulgularlar birlikte yorumlama şansı da vardır, nicel yöntem de ise tam tersine evrilen bir süreç geçerlidir (Akarsu-Akarsu, 2016: 26-27; Guba-Lincoln, 1994; Klenke, 2016; Seale, 1999). Nitel yöntemin amacı insanların davranışlarını, içinde buldukları, yüz yüze geldikleri ve deneyimledikleri durumlar aracılığıyla anlamak ve açıklamaktır (Elliott, vd., 1999). Nitel yöntem sayesinde görüşmecilerle daha samimi bir ortam sağlanmıştır. Evren olarak Diyarbakır'da yer alan HDP il başkanlığı önünde kurulan çadırda eylem yapan anneler ve babaları kapsayan toplam 20 kişi seçilmiştir. Örneklem olarak ise bu evren içinden amaçlı ve rasgele örnekleme modelleri ile 18 kadın 2 erkek seçilmiştir. Böylece yüzyüze3 görüşme bize sorularımız ile alakalı gerekli esnekliği sağlamıştır (Ekiz, 2009: 127-128; Büyükoztürk ve diğerleri, 2010: 161). Bu iki tür örneklem çeşidini kullanılmasının sebebi ise içerik açısından taşıdığı niteliklerdir. Özellikle amaçlı örneklem bize tabaka şansı da sunmaktadır. Daha önce belirli olan tabaka üzerine yapılacak çalışma için amaçlı örneklem bu tabaka içine ulaşma şansımızı kolaylaştırmaktadır (Kerlinger-Lee, 1999). Yine amaçlı örneklem modelinde zengin veri elde etme imkanı da bulmakla birlikte, bilginin maksimum derecede elde edilmek istenmesi amaçlanmaktadır (Shenton, 2004; Flick, 2014). Rasgele örnekleme modeli ise özellikle kritik durumlarda sorunların çözümü için kullanılabilir ve evrendeki öğelerin eşit ve bağımsız belirlenme ihtimali söz konusudur (Creswell, 2013; Grix, 2010). Ulaşılabilecek anahtar kişiler çalışmanın alanını genişletebilir, görünür olan kişilere ulaşma şansı oluşabilir ve inanılırlık artırılarak, ön yargılar kırılabilir, böylece daha geniş bir soru çeşidi sorma imkanı da sağlanabilir (Denzin-Lincoln, 2008; Bernard⁴, 2011; Miles-Huberman, 1994). Diyarbakır'da yaptığımız çalışma ile alakalı olarak da bu tür bir yöntem izlenmiştir. Ayrıca çalışma için Diyarbakır valiliğinden izin alınmıştır. Böylece tahmin edemediğimiz riskler ortadan kalkarak, bu kişiler aracılığı ile örnekleme dahil edilecek diğer bireylere de ulaşılmıştır. Örneklem yöntemleri ile seçilen bireylerin yaş aralığı (30-55) yaş aralığı içerisinde değişmektedir. Çalışmaya katılanlardan 2 kişi erkek 18 kişi ise kadındır. Ekonomik durumları 1000 TL ile 4000 TL arasında değişmektedir. Çalışmaya katılanlardan hepsi evlidir. Çocuk sayısı (1-7) arasında değişmektedir. Nicel çalışmalarda hipotezler kurulurken, nitel çalışmalarda hipotezler sorular şeklinde ifade edilir (Şimşek-Yıldırım, 2011). Bu bağlamda olay ve olgulara ilişkin problemler soru cümlelerine dönüştürülerek çalışmanın temel hipotezleri sorular şeklinde ifade edilmiş ve kendilerinin verdikleri izin sayesinde kişiler isimleriyle metin içerisine dahil edilmiştir. Sorulara verilen cevaplar ise bulguları ortaya koyacak ve böylece nitel yöntem ile başlamış olan çalışmanın verileri kategorik olarak analiz edilecektir. Kürtçe bilmediğimiz için yaptığımız bazı görüşmelerde çeviri yardımı alınmıştır. Sonuç kısmından sonra ise yapılan görüşmelerden bazı fotoğraflar "Ekler" başlığı altında eklenmiştir.

5. BULGULAR

Diyarbakır anneleri üzerine yaptığımız çalışmayı, evlat nöbetinin başladığı ve devam ettiği 159. günde gerçekleştirdik ve sadece anneler değil evlatları için bekleyen babaları da gördük, bu gerçeklik, evlat kavramının herhangi bir toplumsal cinsiyete ait olmadığını da ortaya koymuştur. Çünkü yoğunlukla annelerin yer aldığı çadır içinde bir köşenin de babalara ait olması aile olabilmenin nasıl bir şey olabileceğini gözler önüne sermiştir. Bundan dolayı bulgular kısmında sorulara verilen cevaplarda hem annelerin hem de babaların cevaplarına yer verilecektir.

6. YAPAY SÖYLEMLERİN SİMÜLE SONUÇLARI: EBEVYNLER VE HDP'NİN İKİRCİKLİ YÜZÜ

HDP il başkanlığının kapısının hemen önünde kurulmuş olan çadırda ilk görüştüğümüz çadırın hemen girişinde yer alan Fahrettin Bey (55) olmuştur. Bitlisli olan ve şu an İstanbul, Sultanbeyli'de ikamet eden Fahrettin beyin zorla kaçırılan evladı ile alakalı

olmadığı ifade edilmiştir (Düzkan-Koçali, 1996: 3). Fakat Diyarbakır Anneleri bu bağlamda herhangi bir analize tabi tutulmamış ve eylemlerini sadece HDP binası önünde gerçekleştirmişlerdir. Mekândan bağımsızdırlar ve mesajları sadece HDP'ye yöneliktir. Cumartesi annelerinin ise sisteme yahut siyasal düzene karşı bir protesto amacı mevcuttur. Bu bağlamda Cumartesi Anneleri ile Diyarbakır Anneleri, siyasallaşma sürecini farklı yürütmüştür.

³ Nitel araştırmalarda görüşme başlıkları çeşitlendirilebilir. Örneğin telefonla yapılan görüşme yahut çeşitli sosyal medya ağları ile yapılan görüşmeler de nitel araştırmalar da kabul edilmektedir. Bu çalışmada ise görüşmeci ile bizzat yüzyüze gelerek sorular sorulmuş, böylece gözlem, derinlemesine görüşme ve mülakat teknikleri kullanılmış ve cevaplar hem kaydedilmiş hem de not edilmiştir. Bu teknik, bize kontrollü ve amaçlı bir sözel iletişim (Cohen-Manion, 1994: 71) şansı sunmuştur. Ayrıca yüzyüze görüşme tekniği ve gözlem bizlere, görüşme yapılan kişilerin öykülerini öğrenebilme ve betimleyebilme şansını da vermektedir (Seidman, 1991: 3).

⁴ Russel Bernard bu tür ifadelerin daha çok antropolojik çalışmalarda kullanılabilmesini ifade etmiştir.

şunları ifade etti: “Oğlumun adı Erkan’dı. 15 yaşındaydı. 2015 yılında eğitimine devam ettiği liseden eve dönerken zorla kaçırılmış. Ben sonradan öğrendim”. Olayın nasıl olduğu ile alakalı Süleyman Bey ise şunları ifade etti: “Oğlum 15 yaşındaydı, sosyal medya üzerinden bağlantı kurmuşlar. Birkaç defa pikniğe gitmişler ve en son aldığım habere göre gelin arabası süslüyoruz diyerek, araba ile götürmüşler. Sonra da hiç gören olmamış”. Hikâyeler genellikle bu şekilde devam etmektedir. Çocukların zorla götürülmüş olması ve bu zorluğu da kolaylığa çevirmek için çeşitli senaryoların hazırlanmış olması HDP’nin ikircikli tavrını da ortaya koymaktadır. Örneğin Latife Hanım (33), Nazlı hanım (37), Cemile hanım (50), Vecihe hanım (45) ve Gülbahar hanım (53) da benzer ifadeler kullandılar. Mesela Latife Hanım Ordu’da ikamet etmektedir ve Ordu’ludur. Oğlu Özgür öğretmenlik yaparken kaçırılmış ve 25 yaşındaymış. Nazlı hanımın kızı Şeyma ise 13 yaşındayken kaçırılmış ve hala hiçbir haber alınmamıştır. Cemile hanımın oğlu İbrahim ise 16 yaşındayken kaçırılmıştır. Gülbahar ve Vecihe hanımlar ise Hasköy ve Güroymak’lıdır, yani iki hanımefendi de Muş’ludur. Vecihe hanımın oğlu 2015 yılında, Gülbahar hanımın oğlu ise 2014 yılında kaçırılmıştır. Kaçırılma olaylarının tarihlerine bakıldığı süreçte yıl aralıklarının 2012-2015 olarak değiştiği görülebilir. Tabi bu annelerin evlatları sivildir ve bu tarih aralığı çözüm sürecine denk gelmiştir. HDP’nin çözüm sürecini sabote ettiğine dair söylenenlerin ne kadar gerçek olduğu bu görüşmelerden sonra kolaylıkla anlaşılabilir. Cemile hanım ile konuşurken söylediği şu cümlelere dinleyen bütün anneler katılmıştır:

“HDP’nin gençlik kolları çok aktif çalışıyordu. Sürekli evimize gelip oğlumu soruyorlardı. Okulda da hep yanındaymışlar. En başta bilmiyordum, sonra öğrendim”.

Bu cümleden sonra birçok sivil evlat annesi, çocukları ile kurulan bağlardan en başlarda haberdar olmadıklarını deklare etmişlerdir. Toplu şekilde bu sözlere onay verildikten sonra Cemile Hanım sözlerine şöyle devam etti:

“HDP’lilere defalarca evlatlarımdan uzak durun dedim ama çocuğumu kandırmışlardı. HDP’ye lanet olsun, Kürt halkının yüzüne baka baka yalan söylediler. Evlatlarımızı PKK’ya bizzat götürdüler. Hakkımı helal etmiyorum”.

Cemile hanımın bu sözünden sonra alkışlar oluştu ve ağlamalar başladı. Çünkü bütün annelerin, evlatlarını kaybetme süreci böyle başlamıştı. Evlatları asker ve polis olanların ise hikâyesi biraz farklıydı. Cennet hanım (55), Songül hanım (50) ve Sadiye hanımın (56) evlatları ise asker ve polistir. Genellikle kaçırılış yılları 2013-2015 yılları arasına karşılık gelmektedir. Songül hanımın oğlu Müslüm askermiş ve 19 yaşında kaçırılmış. Kaçırılma olayını Songül Hanım şöyle ifade etmiştir:

“Oğlumu otobüs ile yolcu etmiştik ve askerdi. Tunceli/Pülümür yolunda PKK, otobüsün önünü kesmiş ve asker olanları kaçırmıştır. Benim oğlumu o zaman kaçırdılar. HDP her şeyi biliyordu, belki de PKK’ya onlar söylemiştir”.

Bu sözler dinleyen anneler tarafından da onaylanmıştır. Sadiye hanımın asker olan oğlu Adil (19) ve Sadiye hanımın astsubay olan oğlu Semih de, Songül hanımın oğlunun bulunduğu otobüste oldukları için, bir araçtan üç Türk askeri kaçırılmıştır. Üç annenin yaşadığı bu ortak olay onları yakın bir bağ kurmaya itmiştir. Yıldız hanım (54), Esmer hanım (57) ve Hatice hanımın (60) evlatları ise kızdır ve yaşları 15-17 aralığında değişmektedir. Hatice hanımın kızı Fadime üniversite öğrencisidir ve Hatice Hanım kızı ile alakalı şunları ifade etmiştir: “Kızımı arkadaşları kandırdı”. Bu ifade oldukça nettir, Hatice hanımın bundan hiçbir kuşkusu yoktur. Çünkü kızının geç saatlere kadar bilgisayarın karşısından çekilmediğini ifade etmiştir. Yıldız hanımın kızı Yasemin ise 16 yaşındadır ve 2014 yılında kaçırılmıştır. İstanbul, Esenyurt’ta kaçırılmıştır. Yıldız hanım da, Hatice hanım ile aynı cümleleri kurmuştur: “Kızımı arkadaşları kaçırdı. Bunlar şebeke gibiler”. Esmer hanımın kızı Zübeyde ise 15 yaşındadır ve engellidir. O da aynı şekilde kaçırılmıştır. Tüm annelerin ortak tavrı, HDP’nin çözüm sürecini kötüye ve kendi çıkarlarına kullandığı, çözüm sürecinde HDP’nin çocuklarını kandırdığı ve sosyal organizasyonlar ile PKK’ya teslim ettiği yönündedir, ayrıca bilinmektedir ki PKK terör örgütü çocukları bu yöntem ile kandırmaktadır (Palabiyik, 2015; Palabiyik, 2016). Anlatılanlara göre HDP, çocukları önce sosyal organizasyon ile tanıştırmış ve bir araya getirmiş sonra da en zayıf anlarında örgüte teslim etmiştir. Özellikle kırsal alanlar ve göç alan bölgelerde HDP’nin daha rahat hareket ettiği gözlenmiştir.

Hemen hemen bütün anne ve babalar çocuklarının kaçırıldığı süreçte HDP ile diyalog kurmuş ama hiçbir karşılık alamamışlardır. Kurulan bu diyalog ise HDP’ye destek anlamına gelmemektedir. Evlatlarını isteyecek bir mekân olarak HDP’yi gördükleri için HDP vekillerine özellikle gitmiş ve görüşmüşlerdir. Örneğin Cennet, Sadiye ve Songül hanıma oğullarını videoları izletilmiş ve gönderilmiştir. Salih Bey ise oğlu Ömer için 1000 dolar ödemiş ama kandırılmıştır. Celil bey ise evini satarak 125 Bin TL ödemiş ama yine de oğlu Yusuf teslim edilmemiştir. Paraların HDP’ye verildiğini ve onların da PKK’ya verdiklerini ifade eden anne ve babalar, çocuklarından hiçbir haber almamışlardır. Örneğin Celil Bey şunları ifade etmiştir:

“HDP’liler ile tartıştık. Çocuğumu geri getirmek için para istediler. Evimi sattım, 125 Bin TL aldım. Cizre’ye gittim. Parayı verdim ama bana bu az dediler. Üç katını istediler. Veremeyeceğimi söyledim. Paramı alıp, gittiler ve oğlumu vermediler. Şimdi evsiz kaldım”.

Benzer ifadeleri Salih Bey de kullanmıştır. “1000 dolar istediler, aldılar ama oğlumu vermediler. Ayakkabısını gösterdiler”. Bir anne veya bir baba için oldukça zor olan bu pratikleri, bu aileler bire bir yaşamışlardı ve bu sebeplerden dolayı HDP’ye oldukça öfkeliydiler. Her görüştüğüm aile ferdi, evlatlarını almadan buradan ayrılmayacağını ifade etmiştir.

7. ANNELİK HABİTUSU, MÜCADELESİ VE HABİTUS’UN DÖNÜŞÜMÜ

Görüşmelerimizin çoğunda annelik ve babalık kavramlarının aslında ne kadar da güçlü olduğunu ve evlatlarının yıllar geçmesine rağmen peşlerini bırakmadıklarını ve bu tutumlarının herhangi bir karşılığının olamayacağını net olarak anlaşılabilir. HDP ve sempatanlarının, annelik ve babalık kavramlarını kendi dünyalarında anlam farklılığına sahip olduğu görülmüştür. HDP, Kürt meselesinde üç adımda bugün ki tabanını tutabilmektedir. Bu adımların ilki sosyo-psikolojik boyuttur. Özellikle

ailelerinden PKK'ya katılan ve PKK zulmünü devletin zulmüdür diyerek yalan beyanlarla kandırdıkları gençleri ancak bu yolla kendilerine bağlı olarak tutabilmektedirler. Bu gençler özellikle bireysel duygularına duygudaşlık arayışında oldukları dönemde kandırılmaktadırlar çünkü yalnızlaşma sorunun belirdiği alandır (Akman, 2015: 4). HDP, gençlerin yalnızlığa kapıldığı aralıkları kendisine sempati duyan diğer gençlerle kontrol etmeye çalışmıştır. HDP'nin doğru olmayan söylemlerine inanan ve ona yakın duran ailelerin geçmişlerinde muhakkak bir yaşanmışlık mevcuttur. İkinci olgusal durum ise sosyo-kültürel süreç olarak adlandırdığımız daha çok sosyalleşebilme aşamasıdır. Bu aşamada bireysel yalnızlık yaşayan gençlerin sosyal faaliyetlerdeki işlevsizliği hesap edilir ve onları sosyal alanlarda inşa edilecek kültürel, dini, vb. meselelerde bir araya getirebilirler. HDP, özellikle gençlik kolları üzerinden yapmaya çalıştığı bu eylem biçimi gençleri kültürel ve sosyal etkinliklerde bir araya getirerek ideolojik sürecin yansımaları gerçekleştirme amacı taşımaktadır. Çünkü gençler uyum sağlama sürecinde dolayısıyla daha yalnız, daha güvensiz hissedebilir ve yeni kültürel bağlamda davranışlarını işlevsiz olarak algılayabilirler (Şeker-Akman-2016: 505). HDP, özellikle bölgedeki gençlerin sosyal işlevsizliğini bildiği için onlara çeşitli ideolojik alanlar açmıştır. Özellikle çözüm sürecinde bu alanları kontrol edebilmiştir ama HDP'nin, gençlerin anneleri yahut aileleri karşısında kazanamadığı mücadeleler, gençlerin çoğunu HDP'den uzak tutmuştur. HDP'nin son adımı ise sosyo-politik süreçtir. Genellikle belirli bir ideolojik görüşü savunan ve terör örgütü ile yakın bağları bulunan siyasal partilerin gelişim süreci benzerdir (Aydın, 2011). HDP de benzer bir gelişim sürecini takip etmiş ve siyasallaşma sürecini önceki Kürt siyasal partilerinin habitusundan ayrı tutmamıştır. Şu anda dahil olmak üzere HDP'nin temel üç sac ayağı bu süreçlerdir ve HDP, bu süreçleri korumaya çalışmaktadır. Lakin HDP'nin zayıf kaldığı nokta olan annelik ve babalık kavramları, HDP'ye karşı önemli bir ket vurmuştur. HDP ise bu tavra karşılık sahip olduğu seküler tavrı daha da keskinleştirmiş ve annelik gibi bizler için değerler olan ve kutsiyet atfettiğimiz kavramları anlamsız kılmaya yahut değersizleştirmeye çalışmaktadır.

HDP'nin sahip olduğu seküler söylem biçiminin ontolojisi ise Öcalan'a dayanmaktadır. Nasıl ki Kemalizm ve İslamiyet arasındaki çatışma modernite ve ötekinin savaşıysa (Sayyid, 2000: 120) Öcalan da, pozitivizm, rasyonalizm ya da sekülerizm gibi kavramları, İslamcılığın ötekisi olarak kurumsallaştırmıştır⁵ ve bu bağlamda şunları dile getirmiştir: "Adım Abdullah, yani Allah'ın kulu; ama kul olmayı tüm yüreğime oturtmamakla birlikte, saygılı olmanın dolayısıyla o tanrısal güçler ne kadar üzerime gelirlerse gelsinler, özgür insanı savunmanın büyük erdem olduğuna kendimi inandırmıştım. Yeniden daha güçlü doğuyordum. Beğenmediğim anamın doğuruşuyla, ciddiyetine hiç inanmadığım modernitenin doğurma çabalarına karşı tüm öldürmelerden sonra kendi kendimi üçüncü kez doğuruşumu çok ciddiye alıyor ve hoşlanıyordum" (Öcalan, 2001: 195) ifadeleriyle birlikte "benim kendi çıkışlarım, hamlelerim biraz yenileştiricidir" (Öcalan, 2015b: 2) söylemleri yukarıdaki iddiaların kanıtları niteliğinde olabilir. Dine karşı inkarcı tutumuyla kendisini Yaradan karşısında aşkınlıklaştıran biçimi olarak izah ettiği bu durum, Öcalan'ı sözde bir varoluş aşamasına götürmüş ve Öcalan, Tanrı karşısında aydınlanma döneminde söylenen 'ben de varım' söyleminin verdiği güçle güya yeniden doğuşunu dillendirmiştir (Palabıyık, 2018: 131-139). Terör örgütü liderinin tavırları HDP'ye sinmiş ve dolayısıyla HDP'nin anlayışıyla kutsallık kavramı bireyin kendisi tarafından bireyin kendisine verilen ve Tanrı karşısında kutsanan niteliğe bürünmüştür. Anneliğin sahip olduğu içerik ise HDP'ye göre kutsal ve geçerli değildir, onlar PKK'nın ve Öcalan'ın ileri sürdüğü ne varsa o kavramlara yönelik çalışmalar yapmıştır.

Anneliğin mücadelesi ise HDP karşısında birkaç boyutta ilerlemektedir. Çadırdaki evlatlarını bekleyen anneler, HDP ve PKK'ya karşı hem dini hem ailevi hem de toplumsal mücadele vermektedir. Annelik habitusu, evden çıktığı zaman zarfı aralığında başka alanlar yaratarak ilerlemiş ve yeni habituslar oluşturmuştur, böylece tanımlanmış rollerin dışına bir adım atılmıştır (Kandiyoti, 1996: 153). Bu habituslar ise HDP'nin tahmin edebileceği toplumsal farkındalıklar değildir. İşte mevcut durumda devam eden çadır eylemi, evlat nöbeti olarak devam etmekte ve HDP, annelik karşısında hiçbir şey yapamamaktadır. Her ne kadar geleneksel değerlerin yeri HDP ve onun teorisyenleri tarafından boşaltılmaya çalışılsa da, geleneksel süreç ve koruyucuları buna izin vermemektedirler. Örneğin, çadırdaki anne ve babaların, belirli aralıklarla HDP'nin merdivenlerine çıkarak protesto yapmalarına karşın HDP'nin yapabileceği hiçbir pratik mevcut değildir. Annelere uzanacak bir el, toplumun vicdanını karşılama almak anlamına geleceği için HDP buna cesaret edememektedir. Ama HDP'nin yaptığı başka bir pratik daha vardır, o da tehdit sürecidir. Annelik karşısında suskun ve çaresiz kalan HDP'nin, görüştüğüm kişilerin ifade ettiği kadarıyla bir tehdit süreci de benimsediği anlaşılmaktadır. Örneğin Süleyman Bey şöyle demiştir:

"İftira atıyorlar. Devletten para almıyoruz. PKK ve HDP, ikisi de aynıdır. Bunlarda vicdan yoktur. Tehdit ediliyor. Sağolsun polisler bizlere eşlik ediyor".

Süleyman bey, Diyarbakır'ın Sur ilçesinde kaldığı için tehditlere maruz kaldığı sık sık ifade etti. Benzer tehdit ifadelerini Cennet, Sadiye ve Songül hanım, Salih Bey, Latife Hanım, Nazlı hanım, Cemile hanım, Vecihe hanım ve Gülbahar hanımlarda ifade ettiler. Nazlı ve Cemile Hanım bizi şu cümlelerle şaşkına çevirmişlerdir:

"Çadırın önünden olduğumuz zamanlarda bazen yoldan geçenler bizlere laf atıyor ve tehditlerde bulunuyorlar. Allah polisimizden razı olsun, onların sayesinde hiçbir şey yapamıyorlar. Üzerimize HDP'nin binasından elma ve patates gibi ürünler de atıyorlar. Geçenlerde sıcak su döktüler ve bir polisin kolu yandı".

HDP'nin, hiçbir eylemde bulunamadığı anda şiddete meyletmesi, onu PKK'dan farksız kılmaktadır. Anlaşıyor ki, annelik veya babalık karşısında hangi ideoloji olursa olsun tutunamamaktadır. Annelerin, özellikle geleneksel süreci, HDP'nin karşısında konumlandırılmış olması önemlidir. Yapılan görüşmelerde en çok "neden kendi çocuklarını PKK'ya teslim etmiyorlar" (tüm görüşme yapılanlar) serzenişti oldukça fazla yer bulmuştur. Çadırdaki evlat nöbetinde bekleyen herkesin neredeyse ortak sorusu

⁵ İsmet Özel de, İslami mücadelenin İslam medeniyetine varacağını düşünmenin doğru olmadığı söylemiş ve medenileşmenin İslami söylemden uzaklaşmak olduğu görüşünü dile getirmiştir (Özel: 1984: 134-135).

budur. HDP'nin ise bu soruya verebildiği bir cevap yoktur. Annelik ve babalık gibi kavramların siyaset üstü kavramlar olması sebebiyle, ideolojik siyaseti yürüten partilerin, bu kavramlar karşısındaki çaresizliğinin en belirgin örneği binası önünde küçük bir çadır içindeki anne ve balara cevap veremeyen HDP'dir. Yine tüm katılımcıların ortak ifadesi "devlet bizim sahibimizdir" cümlesi olmuştur. Örneğin Necibe ve Yıldız hanımın Cumhurbaşkanı Erdoğan'a dair şu cümlelerine çadırdaki bütün anne ve babalar olduğu gibi katılmıştır:

"Lütfen, Sayın Cumhurbaşkanımıza çok güveniyoruz, ondan başka kimse bize yardımcı olamaz. Lütfen çocuklarımızı geri getirsin. Devletimizin lideridir ve güçlüdür. Allah onun yardımcısı olsun, ona çok güveniyoruz. El atsın yavrularımız kurtarsın. Evlatlarımızın ölüsünü veya dirisini istiyoruz".

8. SİVİL HAREKETE SİVİL DESTEKLER: YEMEK VE KALACAK YERLER

Diyarbakır anneleri kendi dinamiklerinden pratiğe dökülen yeni toplumsal harekettir. Toplumsal hareketlerin özellikle postmodern dönemde belirli nitelikleri değiştiği ve yeni toplumsal harekete dönüştüğü için Diyarbakır Annelerini de bu kategoriye dahil edebiliriz. Çünkü yeni toplumsal hareketler, modernliğin ilk dönemlerinde daha çok işçi sınıfı üzerinden ekonomik çıkar eksensel ve siyasal gücü ele geçirmek/etkilemek üzere ortaya çıkan toplumsal hareketler olarak tanımlanan "eski" hareketlerin dinamiklerini içermekle birlikte, eskiden farklı olarak esnek, merkezsiz olması ve yerelde oluşan tepkilerin kolektif hâle gelmesinden oluşmaktadır (Demiroğlu, 2014: 136). İşçi sınıfı hareketlerinin dikkate alındığı modern tanımlama yerine yerel hareketlenmenin dikkate alındığı ve başlama zamanının belli olmadığı hareketler bu bağlamda yeni toplumsal hareket olarak ifade edilebilir. Diyarbakır Annelerinin özellikle yerel dinamiklerden yola çıkarak başlattığı ve tamamen sivil bir süreçten beslendiği aşıkarak ortada olduğu için bu harekete verilen destekler de sivil bir niteliğe sahiptir. Evlat nöbetindeki anne ve babaların günlük ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları, nerede kaldıkları ve günlük uğraşlarının ne olduğuna dair birçok söylem ortaya konulmuştur. Hatta HDP'nin, devletten para aldıkları için rol yapıyorlar iftirasına da ciddi tepki göstermişlerdir. Kendileri ile bu konuda yaptığımız görüşmelerde, evlat nöbetinde bekleyen herkes tek bir ağızdan HDP'nin bu iftirasını lanetlemiştir. Görüştüğümüz tüm anne ve babaların söylemi, bütün sürecin sivil olarak yürüdüğüdür. Cennet hanım, Sadiye hanım, Songül hanım, Salih Bey, Latife Hanım, Nazlı hanım, Cemile hanım, Vecihe hanım, Gülbahar hanım, Süleyman bey, Ferzende bey (52) ve Fahrettin bey, Necibe hanım, Şeyhmuz bey (59), Yıldız hanım ve Hatice hanım da kendileri ile alakalı olarak benzer cümleler kurmuşlardır:

"Günlük yiyeceklerimiz zengin ve yardımsever iş adamları tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca kalacak yerle ilgili de otellerde yerlerimiz ayrılmıştır. Otellerde yerlerimizi ayıranlar da yardımsever iş adamlarıdır".

Söylenenlere bakılınca evlat nöbeti için çadırdaki bekleyen anne ve babaların temel ihtiyaçları, hayırseverler tarafından karşılanmakta ve süreç yine sivil ilerlemektedir. Gün boyu çadır içinde kaldıklarından dolayı çeşitli el uğraşları da yapmaya başlamışlardır. Örneğin Nazlı hanım "boş kaldığım zamanlarda örgü yapıyorum" diyerek anneler adına yapılan ortak faaliyeti dile getirmiştir. Süleyman bey ise "boş zamanda yan taraftaki kahveye gidiyorum" diyerek de babaların genel pratiğini ifade etmiştir. Hem anne hem de babaların en fazla yakındığı konu ise halktan beklediği desteği göremedikleri yönünde olmuştur ama bunun temel sebebini "ne yapsınlar, korkuyorlar, başlarına birşeyler gelmesinden korkuyorlar"⁶ ifadesiyle açıklamışlardır. Fakat evlat nöbetinde bekleyen anne ve babaların çok fazla zamanlarının olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü kaldığımız günler boyunca çadırın oldukça fazla ziyaretçisi olmuştur. Hem yurt içi hem de yurt dışı destekçileri, anne ve babaları yalnız bırakmamaktadır. Diyarbakır halkından beklenen desteğin görülmediği ifade edilmiştir lakin tüm Türkiye'nin onların yanında olduğuna dair olumlu bir gerçekliğin de farkındadırlar. Çeşitli illerden gelen anne ve babaların bir arada oluşu ve birbirlerini kabullenişleri de görülmeye değerdir. Hakkari'den (Esmer hanım), Kütahya'dan (Hatice hanım), Ordu'dan (Latife hanım), Bitlis'ten (Vecihe hanım) yada Muş'tan (Gülbahar hanım) gelen annelerin, çadır içindeki samimiyetleri ve diyalogları anneliğin siyasi yönünün olmadığını da bariz kanıttır.

9. EVLAT NÖBETİNDEN EVLATLARA TEMENNİLER

Diyarbakır anneleri ve babaları ile yaptığımız görüşmelerin belki de en can alıcı noktası gençlere, yani ülkemizin evlatlarına dair neler söyleyecekleri üzerine kurulacak cümlelerdir. Çünkü hem annelerin hem de babaların yüreği yanmıştır ve annelik artık koruyucu yahut muhafaza edici bir kimlik haline gelmiştir (İvgen, 2004: 29). Öncelikle ifade etmemiz gerekmektedir ki, bütün katılımcıların ortak kelimesi "güven" üzerine yoğunlaşmaktadır çünkü güven bir kişiye inanabilme pratiğidir (Giffin, 1967; Luhman, 1979). Hem anne hem de babalar özellikle çocuklarının oyuna getirildiklerini ifade ettikleri için çocukların başkalarına güvenmemeleri gerektiğini defalarca dile getirmişlerdir. Kandırılma olarak nitelendirdikleri bu durumda bireye sistem tarafından küçültüldüğüne dair bir his kazandırılmaya çalışılır (Önder, 2015: 933), böylece gerçeklik zemini bireyin ayakları altından kayar ve gider. Fahrettin bey:

"Gençler üniversitede farklı kesimlerle arkadaş olmasınlar, HDP gençlik kolları çok örgütlüdür. Haplarla çocukları kandırıyorlar. Her okulun önünde mutlaka sivil polislerin olması gerekiyor. Okullardaki bütün gelişmelerden aileler haberdar edilmelidir"

cümlelerini kurarken; Latife hanım şu ifadeleri kullanmıştır:

"Sosyal medya hesapları takip edilsin. Çocukların eline çok fazla telefon verilmesin" demiştir.

⁶ Tüm katılımcılar.

Nazlı hanım “Özellikle her aile kendi çocuğuna sahip çıksın, okula kendi götürüp getirsin. Dinlerini iyi öğrensinler” derken, Gülbahar ve Vecihe hanım “Gençler pikniğe gitmesin, gidecekleri yerleri söylesinler. Anne-baba sözünü dinlesinler ve dinlerini öğrensinler” ifadelerini kullanmışlardır. Din ile alakalı olarak vurgulanan durum, okul çağındaki çocukların İslam ile alakalı bilgilerinin, doğru bilgi kaynaklı olması ile ilişkilidir. Özellikle Diyarbakır’da İslam ile alakalı olarak her kesim hemen hemen kendi cemaatini kurmuştur (Yanmış 2015: 51-84; Aslan, 2015: 62-63). Cemaat açısından mevcut olan çokluluk, gençlerin bu konuda yanlış yönlendirilebilmelerine sebep olabilir. Bu sebepten dolayı devletin, belirli durumlarda bu alanları kontrol etmesi ya da denetlemesi gerekmektedir. Necibe hanım ve Şeyhmuz bey ise “aileler okul ve üniversite hocalarını iyi tanısınlar. Aileler, çocuklarının arkadaşlarını iyi tanısınlar. Dinlerini iyi öğrensinler” demişken; Cennet hanım, Esmer hanım, Songül hanım ve Sadiye hanım:

“Gençler tanımadıkları faaliyetlere katılmasınlar, yalnız yolculuk yapmasınlar ve telefonları hep açık olsun”

ifadelerini kullanmıştır. Yıldız hanım, Hatice hanım ve diğer katılımcılar ise şunları ifade etmiştir:

“Devlet çocuklarımıza iş versin, okullarda polis olsun ve öğretmenler öğrencilerine kendi evlatlarına nasıl davranıyorsa öyle davransınlar”.

10. SONUÇ YERİNE

HDP il binasının tam önünde kurulan çadırda evlatlarının gelmesini bekleyen anne ve babalar üzerine yaptığımız çalışmamızın belki de en önemli sonuçları, anne ve baba kavramlarının toplumumuzda önemli bir yerinin olduğu; siyaset üstü niteliklere sahip olduğu ve geleneksel değerler içinde en çok üzerinde durulması gereken kavramların yine anne ve baba kavramları olduğudur. Çünkü her iki olgusal durum da karşılıksız bir ilişkiyi barındırmakta ve hiçbir şey talep etmemektedir. Günlerini çadır içinde geçiren, sürekli olarak diyalog halinde olan ve gelen bütün ziyaretçileri güler yüzle karşılayan anne ve babaların tek dilekleri evlatlarına kavuşmaktır. Yine yerinde görülmüştür ki, evlat nöbeti tamamen sivil bir süreçtir. Sahip olduğu bütün nitelikler sivilirdir, sadece kendilerini koruyan polislerin kamu ile irtibatı mevcuttur. Kendilerine yardımcı olan herkes sivil statüdedir. Böylece evlat nöbeti, siyasal bir bağlam barındırmakla birlikte toplumsal bir hareket olarak anılmaktadır. Anneliğin özellikle koruyucu bir çatı olarak kendisini yeniden inşa ettiği, yeni bir kimlik kazandığı ve salt cinsiyet açısından uzaklaşarak özellikle postmodern süreçte kendisini yeniden ürettiği bir alan olarak da karşımıza çıktığı Diyarbakır Anneleri örneklemini, modern dönemde sahip olunana kuramsal ve katı paradigmaları da parçalamıştır. Annelik artık sadece cinsiyete ait bir kavram değil gerektiğinde siyasal ve kamusal bir anlama da bürünebilmektedir. Bu tavır da Diyarbakır Annelerini farklı bir alan içine dahil etmeye ve alan savaşını sürdürmeye meyilli kılmıştır. HDP karşısında asıl güçlerini belirttiğimiz siyasal ve kamusal niteliklerinden alan Annelerin devlete güvendikleri, devlete sığındıkları ve devletten bekledikleri de aşikâr olarak ortadadır. En fazla rahatsız oldukları konu ise maruz kaldıkları iftiralardır. Devletten hiçbir şekilde para almadıklarını ama hak ettikleri yardımı aldıklarını ifade eden görüşmeciler, HDP’nin, bu iftira ile hiçbir başarı kazanamayacağını ifade etmişlerdir. Hiçbir HDP’li vekilin kendileri ile görüşmek için bir talepte bulunmadıklarını ifade eden görüşmeciler, HDP’yi PKK’dan farklı görmemektedirler. Kendilerine göre sahtekârlık, kandırma, ikiyüzlülük ve kindarlık gibi kavramlar ile birlikte hareket eden HDP’ye hiçbir zaman güvenmeyeceklerini de sözlerine eklemiştir.

Diyarbakır Anneleri ve babaları ile yaptığımız görüşmelerin can alıcı noktalarından biri olan evlatlarının kaçırılma hikâyelerini dinledikten sonra özellikle ergenlik dönemindeki gençler için ciddi önlemler alınması gerektiği kanaatine vardık. Çünkü bu yaşlardaki gençlere veya çocuklara sunulan konforizm içerikli vaatler gençleri aldatabilmekte ve gençler, yanlış yönlere evrilebilmektedirler. Gençlerin aileleri ile yakın temasta olması veya ailelerin evlatlarını bilinçli yetiştirmesi, aldatılma sürecinin önüne geçecek en güçlü pratik olacaktır. Ayrıca bölge sosyolojisi açısından refah ve rahatlık kavramının, devlet dışı aktörlerde aranmaması gerektiğine dair vurgu canlı tutulmalıdır. Devletin, her şeyden önce gençlerin yoğunlukta olduğu mekânlarda özellikle kültürel faaliyetler ile kendisini hissettirmesi gerekmektedir. Nöbette bekleyen annelerin ve babaların evlatlarına kavuşması ise bu ilgi ve alakanın diğer örneklerinden biridir ve oldukça güçlü mesajlar vermektedir. Dolayısıyla, devletin kurucu aktör olduğu bir mekanda başka güçlerin işlevsel bir tavır alması mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B.-Akarsu, B. (2019) *Bilimsel Araştırma Tasarımı: Nicel, Nitel ve Karma Araştırma Yaklaşımları*, Cinius Yayınları. İstanbul.
- Akman, M. K. (2015). Çağdaş Sosyo-Psikolojik Sorunlara Bir Yanıt Olarak Sosyoterapi, *International Journal of Humanities and Education*, Cilt: 1, Sayı: 1, ss, 1-14.
- Arendell, T. (2000). Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade’s Scholarship. *Journal of Marriage and the Family*, 62, (4), (s. 1192-1207).
- Aslan, E. (2015) Zorunlu Göç, Değişim ve Süreklilikler: Diyarbakır’da Kadın Dindarlığı, *Folklor/Edebiyat*, Cilt:21, Sayı:81, ss, 55-74.
- Ataman, K. (2014). *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din*, Sentez Yayınları. Bursa.
- Aydın, Ö. (2011). Terör ve Siyasal Partiler: Herri Batasuna ve Batasuna İspanya’ya Karşı Davası Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss, 42-57.

- Badinter, E. (1992). *Annelik Sevgisi: 17. Yüzyıldan Günümüze Bir Duygunun Tarihi*, Çelik, K. (Çev.), İstanbul: AFA Yayınları.
- Bauman, Z. (2011). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, (Çev. Pelin Sıral), İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Bayraktar, S. (2011) *Makbul Anneler Müstakbel Vatandaşlar*, Ankara: Ayizi yayınları.
- Baysal, C. U. (2018) Bir Kent Meydanını Kim Kurar: Agoralarını Yitiren Toplum, web erişim: <https://birartibir.org/kent-hakki/197-agoralarini-yitiren-toplum>, 01.06.2020.
- Beauvoir, S. (2010) *Kadın: "İkinci Cins II" Evlilik Çağı*, (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bernard, H. R. (2011). *Research Methods in Anthropology: Qualitative And Quantitative Approaches*. New York: Rowman Altamira.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, Tanrıöver, U. H. (Çev.), İstanbul: Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L.J. (2003). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, Ökten, N. (Çev), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bryson, V. (2003) *Feminist Political Theory*, Palgrave Macmillan, New York.
- Burç, P. E. (2015) Popüler Kültür ve Annelik: Anneliğin Farklı Görünümleri, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 36, Sayı: 2, ss, 253-271.
- Büyüköztürk, ğ., Kılıç, Ç. E., Erkan, A.Ö., Karadeniz, ğ. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 5. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, İ. (2014) Moderniteden Postmoderniteye Ailenin Ontolojisi ya da Modern Çekirdek Aile Çerezleşiyor Mu?, *Aile Sosyolojisi Yazıları*, der: Mustafa Aydın, ss, 51-81, Açılım Yayınları. İstanbul.
- Cohen L.-Manion, L. (1994) *Research Methods in Education* (4. ed.). London: Routledge.
- Connolly, W. E. (1991) *Identity/Difference*, University of Minnesota Press, Minneapolis/London.
- Coşkun, M. K. Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye'de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Yayın Tarihi: 2006 Sayı: 1, Cilt: 61 ss, 67-102.
- Creswell, J. W. (2013). *Research Design: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches*. New York: Sage.
- Dalbay, R. Saim – Avcı, Nazmi (2018) Kimlik İnşasına İlişkin Temel Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'ye Yansımalar, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.23, S.1, ss,17-39.
- Demiroğlu, E. T. (2014) Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Mart, ss, 133-144
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (2008). *The Landscape Of Qualitative Research*, New York: Sage.
- Dökmen, Ze. Y. (2004) *Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Düzkan, A.-Koaçlı, F. (1996) Cumartesi Annelerine Karşı Cuma Anneleri, *Pazartesi Gazetesi*, Sayı: 18, Eylül, ss, 1-3.
- Eisenstein, H. (2005) A Dangerous Liaison? Feminism and Corporate Globalization, *Science&Society*, 69, no. 3, s, 487-518.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık: Ankara.
- Elliott, R., Fischer, C. T. ve Rennie, D. L. (1999) Evolving Guidelines for Publication of Qualitative Research Studies in Psychology and Related Fields. *British Journal of Clinical Psychology*, Vol: 38, pp, 215-229.
- Ersoy, E. (2009) Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, ss, 209-230.
- Fidan, F. (2000) Kapitalizmin Gelişme Sürecinde Kadının Çok Yönlü Konumu (Medya Örneği), *Bilgi*, Cilt: 2, Sayı: 1, ss, 117-133.
- Flick, U. (2014). *An Introduction To Qualitative Research*. New York: Sage.
- Foucault, M. (2005) *Özne ve İktidar*, Çev. Işık Ergüden, Osman Akınbay, ed. Ferda Keskin, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Giffin, K. (1967). The Contribution Of Studies Of Source Credibility To A Theory Of Interpersonal Trust In The Communication Department. *Psychological Bulletin*, 68: pp, 104-120.
- Gilman, C. P. (1986) *Kadın ve Ekonomi*, (Çeviri: M. Okun ve J. Candan), İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Guba, E. G. and Lincoln, Y. S. (1994) Competing Paradigms İn Qualitative Research, *Handbook of Qualitative Research*, 2(105), pp, 163-194.
- Grix, J. (2010) *The Foundations Of Research*. London: Palgrave Macmillan.
- Hançer, A. (2018) Toplumsal Cinsiyet Öznesi Olarak Kadının ‘Annelik’ Kimliğine Eleştirel Bir Bakış, *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, Sayı: I, Cilt: 2, ss, 177-202.
- İlhan, S. (2013) Akışkan Toplumda Kimlik İnşası: Geçişken, Eklektik, Ben Odaklı Kimlikler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, Sayfa: 233-246.
- İvegen, B. (2004). Gendering Urban Space: Saturday Mathers, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi.
- Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü, *Journal of Yaşar University*, 5(17), ss, 2886-2889.
- Kancı, T. (2015) Türkiye’de Eğitim, Milliyetçilik Ve Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Noktaları, S. Çoşar ve A. Özman (Der.), *Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet*, içinde, ss, 77-109, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kandiyoti, D. (1996) *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Karaman, E. D.-Doğan, N. (2018) Annelik Rolü Üzerine: Kadının Annelik Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, ss, 1475-1496.
- Kellner, D. (2001) Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası, Çev: Gülcan Seçkin, *Doğu Batı Düşüncesi Dergisi*, 4(15), ss, 187-219.
- Kerlinger, F. N. & Lee, H. B. (1999). *Foundations Of Behavioral Research*. New York: Harcourt College Publishers.
- Kocabıçak, E. (2003) Locating Thirdspace In The Specificities Of Urban: A Case Study On Saturday Mothers, In İstiklal Street Istanbul, The Department Of Architecture, The Graduate School Of Natural And Applied Sciences Of The Middle East Technical University. Ankara.
- Koray, M. (1995) *Türkiye’de Kadınlar*, İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Kuzlak, A. Ve Diğ., (2017) Anne ve Babaların Eğitim Düzeyi ve Mesleki Statüleri ile Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyetçilik ve Muhafazakârlığı Arasındaki İlişki, *Nesne Psikoloji Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, Volume: 5, Issue: 9, ss, 89-109.
- Klenke, K. (2016) *Qualitative Research in The Study Of Leadership*, Emerald Group Publishing Limited.
- Lucien, F. (1995) *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler* (Çeviri: Mehmet Ali Kılıç-bay), Ankara: İmge Yayınları.
- Luhmann, N. (1979). *Trust And Power*. New York: John Wiley.
- McRobbie, A. (1999) *Postmodernizm ve Popüler Kültür*, Çev: Almila Özdek, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Millett, K. (1985) *Sexual Politics*, Virago, London.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994) *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. New York: Sage.
- Negiz, N.-Üçer, N. (2012) Yerel Siyasette Seçil(e)meyen Kadın: 2004- 2009 Mart Seçimleri Düzleminde Analitik Bir İnceleme, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt: 21, Sayı: 2, ss, 1-23.
- Newman, L. K. (2002), Sex, Gender and Culture: Issues in the Definition, Assesment and Treatment of Gender Identity Disorder, *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, Vol:7, pp, 358-367.
- Orhan, G. (2009) Annelik ve Politika: Barış Annelerinin Öğrettikleri, *Toplum ve Kuram*, Sayı: 1, Mayıs, ss, 97-102.
- Oxford Dictionary (1993) der. Sally Wehmeier, Oxford University Press, London.
- Öcalan, A. (2001) *Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa AİHM Savunmaları Cilt II*, Mezopotamya Yayınları. Almanya.
- Öcalan, A. (2015) 8 Mart ve Kadın Özgürlük Anlayışı, *Özgür Halk*, Mart, yıl: 2, Sayı: 7, ss, 2-6.
- Önder, H. B. (2015) Bireyin Varoluş Zemininde Köklerinden Koparılması: Reklamlarla Varoluşun Manipülasyonu, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, Volume: 1(3), ss, 932-948.
- Örtlek, M.-Tekelioğlu, S. (2013) Türkiye’de Siyaset ve Kadın, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, No: 2, ss, 278-287.
- Özdemir, Ö. (2017) İki Sistemli Kuram Olarak Sosyalist Feminizm, *KSBD*, Cilt: 9, Sayı: 2, ss, 395-414.
- Özel, İ. (1984) *Üç Mesele: Teknik, Medeniyet, Yabancılaşma*, Dergâh Yayınları. İstanbul.

- Öztekin, M. (2019) Ankara’da Çalışan Kadınlarda Kadın ve Annelik Algısının Tezahürleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özudođru, Ş. (2014) Nitel Araştırmanın İletişim Araştırmalarında Rol ve Önemi Üzerine Bir Deneme, *Global Media Journal: TR Edition*, Cilt: 4, Sayı: 8, ss, 260-275.
- Palabıyık, A. (2015) Toplumsal Hareketler Bağlamında PKK Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume: 8, Number: 39, pp, 511-528.
- Palabıyık, A. (2016) Ev’den Sokak’a, Okul’dan Eylem’e Son Çocuk Sömürge: YDG-H Geçliđi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume: 9, Number: 47, pp, 561-570.
- Palabıyık, A. (2018) *Kürtler, Sol ve Sekülerleşme: HDP Üzerine Eleştirel Yazılar*, Pınar Yayınları. İstanbul.
- Palabıyık, A. (2018a) Kürt Siyasi Hareketlerinin Kürt Aile Sistemi Üzerindeki Dezenformasyonu ve Örselenmiş Gençlik, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, ss, 955-979
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative Research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd
- Pınarcıoğlu, N. Ş. (2017) Eril Siyasette Kadın Temsili (mi), *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1/1, ss, 12-24.
- Seale, C. (1999) Quality in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 5(4), pp, 465-478.
- Seidman, İ. E. (1991). *Interviewing as Qualitative Research: A Guide For Researchers In Education And The Social Sciences*, New York: Teachers College Press.
- Selçuk, S. S. (2012) “Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacillaştırılması: Öteki” ve “Ötekileştirme”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2): ss, 78-99.
- Sever, M. (2015) Kadınlık, Annelik, Gönüllü Çocuksuzluk: Elisabeth Badinter’den Kadınlık mı Annelik mi?, Tina Miller’dan Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler ve Corinne Maier’den No Kid Üzerinden Bir Karşılaştırmalı Okuma Çalışması, *Fe Dergi*, Cilt: 7, Sayı: 2, ss, 72-86.
- Shenton, A. K. (2004) Strategies For Ensuring Trustworthiness in Qualitative Research Projects. *Education for İnformation*, Vol: 22, Number: 2, pp, 63-75.
- Silva, B. E. (1996). The Transformation of Mothering *Good Enough Mothering? Feminist Perspectives on Lone Motherhood*, Silva, E. B. (Ed.), (s. 10-37). London: Routledge Company.
- Strauss, A. & Corbin, J. (2014). *Basics Of Qualitative Research Techniques*. New York: Sage Publications.
- Şanlı, A. S. (2018) Gündelik Hayatın Dönüşümünde Bir İmkân Olarak Toplumsal Muhalefetin Değerlendirilmesi: Cumartesi Anneleri Üzerine Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim, Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Şeker, B. D. –Akman, E. (2016) Uluslararası Öğrencilerin Psikolojik ve Sosyokültürel Süreçleri, *Çukurova Medikal Journal*, Cilt: 41, Sayı: 3, ss, 504-514.
- Şimşek, H.-Yıldırım, A. (2011) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Taş, G. (2016) Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt: 3, Sayı: 5, ss, 163-175.
- Timurturkan, M. (2019) Ebeveynlik ve Dijital Medya: Anneliđe İlişkin Yaratılan Yeni Temsiller ve Dayanışma Örüntüleri, *Mediterranean Journal of Humanities*, IX/1, ss, 315-333.
- Türkdoğan, Ö. (2013) Ana Akım Medyada Annelik Miti, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 13, ss, 35-59.
- Yanmış, M. (2015) Diyarbakır Halkının Geleneksel ve Dini Değerlerdeki Değişime Yaklaşımı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme (1990-2013), Uludađ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Yılmaz, A. G. (2014) Toplumsal Hareketin Kalbinde Bir Yeni Özne: Anneler Türkiye’de Cumartesi Anneleri ve Arjantin’de Mayıs Meydanı Anneleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Mart, ss. 51-74.
- Yuval-Davis, N. (2010) *Cinsiyet ve Millet* çev: Ayşin Bektaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücebaş, S. (2019) Kadının İmkânsız Tamlığı Olarak Annelik: Reklamlarda Anneler, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Haziran (31), ss, 577-600.

EK: DİYARBAKIR ANNELERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER

Foto 1: Kayıp/kaçırılmış Asker ve polislerin anneleri ile yapılan görüşme.

Foto 2: Kayıp/kaçırılmış sivil vatandaşların anneleri ile yapılan görüşme.

Foto 3: Kayıp/kaçırılmış sivil vatandaşın babası ile yapılan görüşme.

Foto 4: Kayıp/kaçırılmış sivil vatandaşın annesi ile yapılan görüşme.

Foto 5: Kayıp/kaçırılmış sivil vatandaşın annesi ile yapılan görüşme. (Çeviri)

Foto 6: Anneler, boş zamanlarında örgü işleri ile uğraşmaktadırlar.

Foto 7: Kayıp/kaçırılmış sivil vatandaşın babası ile yapılan görüşme.

Foto 8: HDP binası önünde yapılan günlük protestolardan biri.